

তত্ত্বৰ সমৰ্থকসকলে প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতি, সামগ্ৰিকতাবাদীসকলে অন্তদৰ্শন পদ্ধতি আৰু অনুবন্ধনবাদীসকলে অনুবন্ধন পদ্ধতিৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। তলত এই সম্পৰ্কে বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল—

প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতি (Trial and Error Method) :

আমেৰিকাৰ বিখ্যাত মনোবিজ্ঞানী এডৱাৰ্ড লী থৰ্ণডাইক (Edward Lee Thorndike 1874-1949) এই পদ্ধতিৰ মূল পৃষ্ঠপোষক। থৰ্ণডাইকে জন্তুৰ ওপৰত বিস্তৃতভাৱে কৰা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ ফলাফলৰ অন্তত এই পদ্ধতিৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়ায়। এই পদ্ধতি মতে, কোনো এটা কাম বাৰে বাৰে কৰি থাকিলে তাক অতি সহজতে আয়ত্ত কৰিব পাৰি। এনে অৰ্থত শিক্ষণ হৈছে নিৰ্বাচনকৰণ আৰু সংযোগসাধন। এই সংযোগ হৈছে উদ্দীপক (Stimulus) আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ (Response) ফল। প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ জৰিয়তে এনে সংযোগ অধিক দৃঢ়তৰ হয়। থৰ্ণডাইকৰ মতে শিক্ষণ হ'ল এক যান্ত্ৰিক প্ৰচেষ্টা আৰু অন্ধ প্ৰচেষ্টাৰ ফল। সকলো জীৱই আৰম্ভণীতে অন্ধ প্ৰচেষ্টাৰ জৰিয়তে নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ চেষ্টা কৰে। চেষ্টাৰ এই প্ৰথম স্তৰত ব্যক্তিত্বৰ ভুলৰ মাত্ৰা অধিক হয়, কিন্তু যদি নেৰানেপেৰা চেষ্টা চলাই যোৱা হয়, তেন্তে ক্ৰমাগতভাৱে এই ভুলৰ মাত্ৰা কমি আহে আৰু এটা সময়ত নিৰ্ভুলভাৱে কামটো কৰিবলৈ সক্ষম হয়। এনেদৰে লাভ কৰা শিক্ষণেই হৈছে প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ দ্বাৰা লাভ কৰা শিক্ষণ। গতিকে, শিক্ষণ হৈছে বহু চেষ্টা, ভুল-ক্ৰটি আৰু সংশোধনৰ ফল। এই পদ্ধতিৰে মূল বিশেষত্ব হৈছে, ব্যক্তিয়ে অবিৰাম প্ৰচেষ্টা চলোৱা হঠাতে সমস্যা সমাধানৰ পথ বিচাৰি পালেও সেয়া শুদ্ধ পথ নহবও পাৰে। কিন্তু তেনে অবিৰাম চেষ্টাৰ বাবে ভুলৰ সংখ্যা লাহে লাহে কমি আহিব আৰু এটা সময়ত ভুল সমূহ নোহোৱা হ'ব। এয়ে হৈছে শিক্ষণৰ প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতি।

প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ পৰীক্ষা (Experiment of Trial and Error Method) :

প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ থৰ্ণডাইকে এটা ভোকাটুৰ মেকুৰীৰ ওপৰত পৰীক্ষা চলাইছিল। তেওঁ মেকুৰীটোক এটা বিশেষভাৱে নিৰ্মিত পিঞ্জৰাত বন্ধ কৰি ৰাখিছিল। পিঞ্জৰাটো এনেভাৱে নিৰ্মিত কৰা হৈছিল দুৱাৰখন খুলিবলৈ অলপ হেঁচা দিলেই হ'ল। মেকুৰীটোক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ পিঞ্জৰাটোৰ অলপ দূৰত এখন খালত অলপ ভজা মাছ ৰখা হৈছিল। মেকুৰীটোৱে মাছ দেখা পোৱাৰ লগে লগে পিঞ্জৰাৰ ভিতৰতে জঁপিয়াই, দৌৰি, খামুচি আদি কাৰ্য্যৰে বাহিৰলৈ ওলাই আহিবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেদৰে নেৰানেপেৰা আৰু উদ্দেশ্যবিহীনভাৱে মেকুৰীটোৱে চেষ্টা কৰি থকাৰ সময়তে হঠাৎ দুৱাৰখনৰ শিকলিডাল খোল খাই গৈছিল। দুৱাৰখন খোল খোৱাৰ পিছত মেকুৰীটোৱে বাহিৰলৈ ওলাই আহিছিল আৰু মাছখিনি খাবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। পুনৰ একে অৱস্থাতে মেকুৰীটোক পিঞ্জৰাত আবদ্ধ কৰি

বখা হৈছিল আৰু দেখা পোৱা গৈছিল যে প্ৰতিবাৰতে মেকুৰীটোৱে দুবাৰ খুলি ওলাই অহাৰ সময়ৰ ব্যৱধান কমি আহিছিল। কিছুদিন পুনৰাবৃত্তিৰ পিছত প্ৰমাণিত হৈছিল যে মেকুৰীটোৱে শেষ পৰ্য্যায়ত ভুল নোহোৱাকৈ শুদ্ধ কৌশল আয়ত্ত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল আৰু দুবাৰ খুলিব পাৰিছিল। থৰ্ণডাইকৰ এনে শিক্ষণক “প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল” পদ্ধতিৰ শিক্ষণ বুলি কোৱা হয়।

প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ স্তৰসমূহ (Steps of trial and Error Method) :

- থৰ্ণডাইকৰ প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতি বিশ্লেষণ কৰিলে আমি নিম্নলিখিত স্তৰসমূহ উল্লেখ কৰিব পাৰো।
- ১। ব্যক্তিৰ যেতিয়া প্ৰেৰণা বা অভিপ্ৰায় থাকে, তেন্তে শিক্ষণে সম্ভৱ হয়। থৰ্ণডাইকৰ পৰীক্ষাত মেকুৰীটো যিহেতু ভোকাতুৰ অৱস্থাত আছিল, তাৰ অভিপ্ৰায় আছিল খাদ্যবস্তু লাভ কৰা আৰু ইয়াৰ ফলস্বৰূপে মেকুৰীটোৱে বাহিৰলৈ ওলাই আহিব পাৰিছিল।
 - ২। শিক্ষণ অভিজ্ঞতা আহৰণত ব্যক্তিয়ে বিভিন্ন প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰদৰ্শন কৰে। এইক্ষেত্ৰত মেকুৰীটোৱেও বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। যেনে— জপিওৱা, চাৰিওফালে ঘূৰা, ঠেলি দিয়া, দৌৰা ইত্যাদি।
 - ৩। কেতিয়াবা এনেকুৱা প্ৰতিক্ৰিয়াই ব্যক্তিক লক্ষ্যত উপনীত কৰাব পাৰে আৰু এই প্ৰতিক্ৰিয়াক “সন্তোষজনক প্ৰতিক্ৰিয়া” বুলি কোৱা হয়। মেকুৰীটোৱে দৰ্জাখন খুলিব পৰাটোৱে হৈছে “সন্তোষজনক প্ৰতিক্ৰিয়া”।
 - ৪। সন্তোষজনক প্ৰতিক্ৰিয়াই ব্যক্তিক শুদ্ধ পথ দেখুৱাই নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্যত উপনীত কৰাব পাৰে।
 - ৫। ক্ৰমাগত প্ৰচেষ্টাৰ ফলস্বৰূপে ব্যক্তি ভুলৰ সংখ্যা কমাই শুদ্ধ পথত আগুৱাব পাৰে।

প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতিৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ (Characteristics of trial and Error Learning method)

এই পদ্ধতিৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল এনেধৰণৰ—

- ১। প্ৰচেষ্টা আৰু ভুল পদ্ধতি এক যান্ত্ৰিক তথা অন্ধ অনুকৰণৰ ফল।
- ২। ই হৈছে ক্ৰমাগত প্ৰচেষ্টা বা নেবানেপেৰা চেষ্টাৰ ফল।
- ৩। এই পদ্ধতি জীৱৰ পুনৰাবৃত্তি কাৰ্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল।
- ৪। জীৱৰ পুনৰাবৃত্তিৰ ফলাফলে ভুলৰ সংখ্যা কমাই আনে আৰু শুদ্ধতাৰ দিশে আগুৱাব পাৰি।
- ৫। আৰম্ভণিতে ভুলৰ মাত্ৰা অধিক হয়, কিন্তু পৰৱৰ্তী সময়ৰ প্ৰচেষ্টাৰ বাবে ভুলৰ সংখ্যা নিম্নগামী হয়।
- ৬। সন্তোষজনক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ফলত শিক্ষণ স্থায়ী হয় আৰু ই লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰে।
- ৭। মানুহ আৰু জন্তু উভয়ে এই পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

শেষত, আমি ক'ব পাৰো যে, প্ৰচেষ্টা আৰু পদ্ধতি হৈছে ভুল আৰু শুদ্ধৰ মাজেৰে লাভ কৰা শিক্ষা। প্ৰচেষ্টাৰ আৰম্ভণিতে ভুলৰ সংখ্যা অধিক হ'লেও লাহে লাহে ভুল যথেষ্ট কমি যায় আৰু শুদ্ধ পথত উপনীত হ'ব পৰা যায়।